

מנחות לו ADDENDUM

משה שווערד

א. תוספות מסכת מנחות דף לה עמוד ב ד"ה משעת הנחה

משעת הנחה ועד שעת קשירה – [1] מכאן היה מדקדק רבינו אליהו שצריך אדם לקשר תפילין בכל יום ור"ת מפרש דאין צריך ומביא ראיה מהא דאמרין בפ"ק דחולין (דף ט. ושם) דצריך אדם שילמוד ג' דברים כתב שחיסה ומילה ורב יהודה אמר אף קשר של תפילין וברכת חתנים וציצית ואידך הני שכיחן פי' וצריך ללומדן לפי שתמיד צריך להן ואי בעי למקשר קשר של תפילין בכל יום איכא דשכיחא טפי ומיהו בקונטרס פי' שם איכא הני שכיחן קשר של תפילין וברכת חתנים וציצית ואין צריכין ללמוד שמנעוריו בקי בהן וכמו שפירשתי נראה דאדרבה כתב ושחיסה שכיחי טפי מכולהו ועוד מדקדק ר"ת דהך קשירה לאו ממש היא מהא דחשיב בריש פ' בתרא דעירובין (דף צז. ושם) קשר של תפילין קשר של קיימא ואם היה צריך להתיר ולקשור בכל יום אם כן לא הוי של קיימא [2] ומשעת הנחה עד קשירה דהכא מפרש ר"ת דהך קשירה היינו ההדוק שמהדקו ומצמצמו בראשו כמו שליא קשורה בולד דנדה (דף כו:) לאו קשורה ממש היא וכמו קשורה בו ככלב ולפירוש רבינו אליהו הוה ליה למימר משעת קשירה ועד שעת הנחה ויש ספרים שכתוב כן ומסתברא כדברי ר"ת בתפילין של ראש וכדברי רבינו אליהו בתפילין של יד דכתיב בשל יד וקשרתם לאות על ירך דמשמע דכל שעה שמניח צריך לקשירה תדע דלקמן (דף לז.) דריש ר' נתן הנחה בשמאל מדכתיב וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיון דקשירה בימין הנחה בשמאל היא ואם היה קושר תחילה ואח"כ היה מכניס בזרוע אם כן היכי דייק מינה דהנחה בשמאל ועוד אמרין בפרק אין מעמידין (ע"ז לט.) מעשה באשה אחת שהיתה נישאת לחבר והיתה קושרת לו תפילין בזרועו משמע דתמיד היתה עושה כן ואפילו לספרים שכתוב בהם קומעת מכל מקום רוצה לומר שהיתה קושרת לו כעין קמיע ולפי שאין נוח לקשור ביד אחת היתה מסייעת לו תדע דלא קאמר שהיתה מסייעה לתפילין של ראש דתפילין של ראש ודאי אין צריך לקשור בכל יום דלא צוותה תורה לקשור כל שעה וקשר שלה הלכה למשה מסיני והכי גמירי דליהוי קשורין תמיד והשתא קשירה דשמעתין קשירה ממש דבשל יד מתחיל לברך חוזרני לומר דתפילין של יד נמי לא בעו קשירה בכל יום דבפרק בתרא דמקואות (מ"ג) קחשיב קשרים דאין צריכין שיבואו בהן המים תפילין של ראש בזמן שהיא חוצה ושל זרוע בזמן שאינה עולה ויורדת פירוש חוצה כמו אוצא דטבעות ידיו דתוספתא דמקואות דהקשר מיהדק שפיר בזמן שאינה עולה ויורדת דיד היינו לפי שיש קושרים ראש הרצועה באמצע זו בזו שאינה יכולה להרחיב ולעלות ולירד ויש מסבבים הרצועה שמסובבת בקשר העשוי בראשה שהרצועה נתחבר בקשר ועולה ויורדת ומדקאמר כשאינה עולה לא חייץ וא"צ להתירו בשעת טבילה ש"מ קשר של קיימא הוא, מ"ר.

ב. ספר סדר הדורות - חלק ימות עולם - האלף החמישי - ד' אלפים תתק"ל

רבינו יעקב אחיו של רשב"ם, הנקרא רבינו תם, היה חכם גדול ומפלג ביושר ההבנה, לא קם כמוהו מפלג ומודה על האמת...

וראיתי במוריני הג"מ עזריאל טרביטו ספר גדול קשור בו סודות ועניני קבלה ותוכם היה כתוב זה המעשה ז"ל, העתקה זו באה מפרישי ממדרש הר"ר שמואל ב"ר אליהו מאיברא, ידעו כל הקהללות כי יום ד' ט' באב היה הנביא אמת דורש בעלית הר"ר מנחם הורדיאסי, אשרי יולדתו, והרבנים יושבים לפניו, הר"ר יעקב מפרואנסי וה"ר יצחק מגשר מורמיר ור' מנחם והר"ר אברהם ב"ר שמואל והר"ר אהרן ב"ר יצחק והר"ר מ' מקושביא ורבנים אחרים, ודורש להם שירת הים, ולבסוף דרשתו שאל הר"ר יעקב הנ"ל אל הנביא (עיי' שלשלת הקבלה דף נ"ד א' שכתב אולי זה הנביא הוא רבינו שמואל שחבר ספר חסידים, אביו של ר' יהודה חסיד שנקרא נביא) וא"ל אדוני תשאל אל מהר"ר אליהו מפריש ואל רבינו תם האין קושרין קשר של תפילין, אם צריך לקשרו בכל יום או די בהדוק או אם צריך הדוק וקשירה (עיי' תוס' מנחות ל"ה סוף ע"ב ענין זה שמחולקים רבינו תם ורבינו אליהו, ובתוס' חולין ט' א'), והנביא קרב מיד לפניו את מטטטו וכך א"ל מטטט מטטט רד בכאן לפניו, והשיב לו מטטט מה תרצה לא ארד כי משה לפניך ויראתי לילך, אבל שאל מה שתמצא ואשיב לך. והנביא כעס וא"ל פעם שנית רד ותביא עמך הר"ר אליהו מפריש ורבינו תם, א"ל ר' אליהו אינו יכול לירד כי הוא מקריב קרבנו לפני הקב"ה, א"ל הנביא מכל מקום ירד כי אנו צריכין לתלמודו, א"ל מטטט אם ירד שכינה

תרד עמו, אמרו כל הרבנים אינו מן הראוי להטריח השכינה. השיב ר' יעקב תשאל את משה רבינו ע"ה שהוא בכאן. וכן עשה הנביא ושאל ממנו האריך קושרין קשר של תפילין, א"ל משה רבינו ע"ה אין אתם קושרין כדת כי הקשירה לא בשל יד הוא אלא בשל ראש וצריך לקשור בכל יום, וירד רבינו תם כארי ואמר משה טעית כי הקשר אין צריך בכל יום אלא הידוק ולא בשל ראש היא אלא בשל יד דכתיב וקשרתם לאות על ירך, ענה משה ברוב ענותנותו אני אומר למצוה צריך קשירה בכל יום אבל לא לעכב, השיב רבינו תם וכי איזה מצוה היא לא לעכב אלא למצוה, השיב משה הואיל ואמרת כך דע לך שטעית כי חובה היא לקשרו בכל יום והקשירה צריך להיות בשל ראש בדל"ת, וראיה אביא לך מתורתי שנתתי לך ומן הפסוק שהבאת וקשרתם לאות על ירך הרי שסמך אות אצל וקשרתם לומר לך שצריך אתה לקשור אותם שהם לאות והיינו של ראש. א"ל רבינו תם והא כתיב אחריו והיו לטוטפות בין עיניך שהם של ראש, מכלל שאינו מדבר למעלה בשל ראש. א"ל משה רבינו ע"ה, אפרש לך מדרש הפסוק וקשרתם לאות, אותם של ראש שהם לאות צריכין קשירה, והא דסמך על ירך אחריו, לומר מתי וקשרתם בזמן שהוא על ירך, והדר כתיב והיו לטוטפות בין עיניך, לגזירה שוה מקימה. ועוד לדברך שאתה אומר שהקשירה בשל יד ביו"ד לא צויתי לעולם ולא למדתיה, אכן חכמים תקנו אותה בסברתם להשלים שם שד"י ובשביל כך לא רצו לעשותה בראש שלא יטעו לומר שצויתם כך מאחר שאינה מצורפת עם ש' וד'. ואח"כ בא רבינו אליהו מפרישי לסייע למשה רבינו ע"ה והיו מסדרים בהלכות זה לזה ומביאין ראיות ורבינו תם היה משיב, והרב ר' יעקב מפורייאנסי אמר אל הנביא שישאל על מי לסמוך, השיב מרע"ה לא מצאנו בכל התורה שייצטרך לעשות יו"ד, ואם יעשה כדאי הוא רבינו תם לסמוך עליו בשעת הדחק, אכן מצוה מן המובחר לקשור כל הקשר בראש. ולמחר שאל מהר"ר שמואל הנביא למשה רבינו ע"ה היו"ד משדי מפני מה לא נכתבה עם השי"ן, השיב משה רבינו ע"ה, לא ראיתי הקב"ה כי אם מאחוריו וראיתי שי"ן ודל"ת שבראשו של הקב"ה והיו"ד שבזרוע לא ראיתי. ע"כ. וקבלתי מתלמידי הגאון ר' ליאון דמוריאל ומג' זקני הדור, ואמרו שקבלה אצלם מזקניהם שכך היה המעשה שבהיות רבינו תם ורבינו אפרים הגדול ב"ר יצחק ברגנשפורק צרפתי אשר נפטר אח"כ שנת תתקל"ה מלמדים בישיבה יחד, והיו מפלפלים על קשר התפילין, כי ר' אפרים אמר שחייב לקשרם בכל יום שנאמר וקשרתם לאות על ירך, ורבינו תם אמר שלא יש חוב לעשותו בכל יום, וכן פלפלו הרבה עד שחרה אפו של רבינו תם ויעמוד על רגליו ויקרא בקול גדול ויאמר משה רבינו ע"ה רד, וכן צעק ג' פעמים עד שירד מרע"ה בישיבה, ויאמר לו רבינו תם אני אומר שאין לקשור קשר של תפילין בכל יום ושלא צוית זה בתורה שקבלת מהקב"ה, והודה משה רבינו ע"ה לדבריו וילך לו. ע"כ. ובמרדכי בהלכות קטנות רומז דבר זה (שלשלת הקבלה דף נ"ב):

ג. תוספות מסכת מנחות דף לו עמוד א

לא סח מברך אחת סח מברך שתיים - פירש בקונטרס לא סח מברך אחת בין של יד בין של ראש סח מברך שתיים להניח תפילין בשל יד ועל מצות תפילין בשל ראש ור"ת פירש לא סח מברך אחת לשל ראש מברך על מצות תפילין שזו היא ברכתו סח מברך ב' לשל ראש להניח ועל מצות וכן [כתב] בשימושא רבא דתפילין, מ"ר.

ד. תוספות מסכת מנחות דף לו עמוד א

עבירה היא בידו וחוזר עליה מערכי המלחמה - מתוך פירוש הקונטרס משמע דאם סח ובירך שרי וליכא איסורא אלא אדרבה מצוה ושכר ברכה וזה לשונו סח בין תפילה לתפילה ולא בירך על של ראש על מצות אלא סמך על ברכה ראשונה עבירה היא בידו, מ"ר.

ה. ערוך השולחן סימן כה - אות יא

וכתב רבינו הרמ"א שכן פשט המנהג בבני אשכנז שמברכין שני ברכות. וטוב לומר תמיד אחר הברכה שניה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". עד כאן לשונו. משום חשש ספק ברכה לבטלה, כמו שכתבתי בסימן ר"ו דכשהוציא שם שמים לבטלה יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", עיין שם. ואינו מובן כלל, דממה נפשך, אם הדבר מרופה בידינו, דלכן יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", למה לנו לברך שתיים? נברך אחת כדין כל ספק ברכות. ואם הדין ברור בידינו, אם כן למה לנו לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"? ובאמת הלבוש השמיט זה. (וגם הב"ח פקפק בזה, והמעדני יום טוב כתב שהוא לרווחא דמילתא. וצריך עיון.) ובפשוטו נוכל לומר דבני אשכנז פסיקא להו דצריך שני ברכות, ורק רבינו הרמ"א רפיא בידו. ולשנות המנהג אי אפשר, ולכן פסק כן. ולפי זה מי שלבו נוקפו יכול לברך ברכה אחת. ושמענו שאיזה גדולים היו מהדרים לענות "אמן" בין של יד לשל ראש, והיו חושבים זה להפסק לענין לברך על של ראש לכל הדעות. (ובבית יוסף באמת תמה על מהר"י בן חביב שנהג כן, דמי מכריחו ליכנס בספק ברכה לבטלה, ולהציל עצמו באמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"? עיין שם):

ו. ערוך השולחן סימן כה - אות יב

ולעניות דעתי נראה דאמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" אינו מטעם ספק ברכה אלא מטעם אחר. ואף שהפוסקים כתבו שהוא מטעם זה, מכל מקום המנהג נראה לי מטעם אחר, דהנה כבר דקדקנו דאין אפשר לברך שתי ברכות על דבר אחד? וגם יש מי שהקשה על עיקר שיטת רבינו תם, שהרי שנינו בתוספתא דברכות פרק ששי, וכן כתב הרמב"ם בפרק ראשון ממעשרות, דאם מפריש תרומה ותרומת מעשר ומעשר שני כאחת - מברך ברכה אחת לכולן. ואם כן איך יתקנו שני ברכות על שני התפילין? (הגר"א סעיף קטן י"ז). ותירוצו של הארצות החיים תמוה, עיין שם):

ז. ערוך השולחן סימן כה - אות יג

ולכן נראה לי דברכת "על מצות תפילין" היא ברכת הודאה כמו שכתבתי מקודם, בהיות מצוה זו הקשר הגדול שמקשר את ישראל לאביהם שבשמים. לזה אנו מברכים ברכת הודאה, להודות להשם יתברך על הטוב הזה. ובהיות שעיקר הקשר הוא בפסוק "שמע ישראל", ולכן אנו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" כמו שיעקב אבינו ענה כן בעת שהשבטים אמרו "שמע ישראל", כדאיתא בפסחים (נו א). וראיה לזה מלשון "תפילין" עצמה, שכתב הטור לשון "פלילה", שהן אות ועדות לכל רואינו שהשכינה שורה עלינו עד כאן לשונו. וזהו פירושו, דעל מצות תפילין, כלומר על מה שהשם יתברך התחבר אלינו - אנו נותנים לו יתברך שבח והודיה על זה. (עיין בית יוסף שהביא מזהר "פנחס", אמר רבי שמעון, תפילין ברכה אחת לתרווייהו עד כאן לשונו. וכתב שיש לומר דכוונתו דברכת "להניח" קאי אתרווייהו, ולעולם צריך שתיים, עיין שם. ולעניות דעתי וודאי כן הוא. שהרי בתיקוני זוהר חדש (פוס ווילנא דף מו ע"ב) אומר על קרא ד"אחת דיבר אלהים שתיים זו שמעתי" וזה לשונו, ובגין דמסיטרא דימינא ושמאלא "שתיים זו שמעתי" (כן צריך לומר) - צריך לברכא עלייהו תריין ברכאין, חד "להניח" על של יד וחד "על מצות" על של ראש. ואם סח בנתיים - מברך על של ראש שתיים. אבל מסיטרא דעמודא דאמצעייתא איתמר "אחת דיבר אלהים" (כן צריך לומר), ולא צריך אלא ברכתא חדא עד כאן לשונו. ונראה דהכי פירושו, דמצד עצם הברכה על המצוה - די באחת. וזהו "עמודא דאמצעייתא", תפארת זו התורה כדאמרין בברכות נה א, והתפארת זו מתן תורה. ורק מימינא ושמאלא, שהם חסד וגבורה, צריך שני ברכות, האחת גזירת מלך והוא "גבורה", והשנית הודאה על ההתקשרות והוא ימינא "חסד". ודייק ותמצא קל):

ח. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לו עמוד א

ג] דעת ספר הזוהר: בגלותה"ס הביא שבתנחומא מפורש כר"ת, והרשב"ש ציין שכ"כ גם הגר"א בבאורו, אכן הב"י (סי' כ"ה) הביא בשם האגור שבספר הזוהר פר' פנחס יש מאמר דרשב"י דאין לברך אלא ברכה אחת לשניהם, ואילו ידעו כל אלו הראשונים לא היו חולקים על מאמר רשב"י. אמנם הב"י דוחה דכמה דינים מצינו שבספר הזוהר חולק על מסקנא דתלמודא ואין הפוסקים כותבים אלא מסקנא דתלמודא, ועוד שאין הכרח מן המאמר ההוא, עי"ש.

ט. שונה הלכות - סימן כה

נח' ב"ר"ת יחלוץ קודם מוסף אחר הקדיש שקודם תפלת מוסף וי"א שבר"ת יחלוץ קודם שאומר יה"ר וכ"י שנשמור חוקיך ולא ימתין עד אחר קדיש שלא להפסיק בין קדיש לתפלה ומי שאינו חולץ במוסף במקומות שאין אומרים קדושת כתר אלא נקדש אין עליו תלונה אך המתפלל בצבור לא ישנה המנהג (סי"ג וס"ק ב"ט ס"א ס"ב)

י. ספר מנהג ישראל תורה - סימן כה

ז) בספר שניני א"ש (ירושלים תרל"ה) העתיק מספר מערכת האלהות שצריך לחלוץ תפילין של ראש מעומד וצריך להניח הש"ר צחיק ואח"כ יחלוץ של יד, וכן הוא בטור ובצ"י ובצ"ח, וכתב ע"ז דרבים אין מדקדקין בזה וחולצין השל יד קודם שמיניח הש"ר צחיק וצריכים להזהיר ע"ז, וגם הרב הגאון המנוח מהר"ח זאנענפעלד ז"ל בר"ח מחמת שה"י ממחר להחלל י"ח של מוסף עם הציבור הי' נוהג לחלוץ התפילין ש"ר וש"י על השלחן ואחר תפלת מוסף קפלס והניח אותם צחיק, והראיתי לו הדיוק הנ"ל ונענה לי ואמר שמחזיק לי טובה ע"ז ומאז הי' נזהר מזה ע"כ, אמנם בער אנכי ולא אדע מה דיוק ראה בזה דמזוהר בטור בצ"י ובצ"ח דמשום הכי צריך להניח הש"ר צחיק קודם שיחלוץ הש"י כדי שלא יבא לידי שגגה

(א) שו"ע סעיף א', אין לזכר שום ברכה כשחולץ תפילין וכו', פ' לאפוקי מבני מערבא שהי' מצרכין אקב"ו לשמור חוקיו כשהי' חולצין התפילין סמוך לשקיעת החמה דלא קי"ל כושיהו, כתב בסדר היום ראיתי מדקדקין כשמגיעים בקדושת וזא לזיון ליהי רצון שנשמור חקיך מתחילין להסיר הרצועה מעל יד וממחינים עד שיאמר שלים ליצור תתקבל ומסירים תפלה של ראש, והוא לזכר לשמור חוקיו דבני מערבא עי"ש, וענין זה נזכר גם בא"ר סו"ס כ"ה שכתב דבר"ח שחולץ התפילין קודם מוסף מה טוב לעסוק בחליטה כשאומר יהי"ר שנשמור חקיך כי במערבא היו מצרכין לשמור חקיו, ומנהג זה הוצא גם בערוך השלחן בסימן זה אולם כתב דאינו יודע אם כדאי לעשות כן כיון דלא קי"ל דבני מערבא ועוד דבני מערבא לא היו מצרכים רק אם חללום לעת ערב עי"ש, ולא זכר כי מנהג זה הוצא עוד בסדר היום וא"ר, והנה בדרכי חיים ושלום אות רל"א הוצא דכשאמר ובלל"ג כשהגיע ליה"ר שנשמור חקיך הסיר הכריכות שנאצבע, אולם התפילין למעשה לא הסיר אלא אחר עלינו כדעת האר"י בדכתב שם באות רל"ו, וזה חידוש דמשמעות הסדר היום דדוקא להנהיגין לחלוצ התפילין אחר קדושת וזא לזיון אז מה טוב להתחיל כשמגיעים ליהי רצון וכו', וכן משמע מהאר"ר מדלא הביא זאת אלא בר"ס, אבל כשאין מסירים התפילין עד אחר עלינו מהיכי חיתי להתחיל עוד באמירת שנשמור חקיך, (ועי' אות חיים סימן כ"ה ס"ק י"ט, ושלחן מלכים בהלכה למשה אות רי"ט).

יב. דף על הדף מסכת מנחות דף לו עמוד ב

בגמ': ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת כו' שלא תסיח דעתו ממנו תפילין כו' על אחת כמה וכמה.
כמה שיטות נאמרו בזה בגדר היסח דעת האסור בתפילין. [1] דרבינו יונה ברכות (י"ד ע"ב) כתב בהיסח הדעת אינו אלא שחוק וקלות ראש, ולהכי אין איסור שינה בתפילין - רק מחמת חשש שמא יפיח בהם, ולא משום איסור היסח הדעת. **[2]** ומ"מ כתב הב"ח (סו"ס מ"ד) שמצוה מן המובחר שלא להסיח דעתו כלל מהם (ע"ש, ובס"ל ל"ח ס"ז) אבל בשו"ת שאגת ארי' (סי' מ') אוסר היסח הדעת לגמרי.
 בדרכי משה (סי' רנ"ב אות ד') הקשה להסוברים שאין איסור רק בשחוק וקלות ראש, אבל שאר דברים מותרים, מהא דאיתא בשבת (י"ב ע"א) שיוצאין בתפילין ערב שבת עם חשיכה, שכיון שאסורין בהיסח הדעת מדבר דכיר, ואם אין איסור רק בשחוק וקלות ראש, אבל אינו צריך לכוון על התפילין, אם כן איך יהי' מדבר דכיר. ותירץ דהואיל ואסור להסיח דעתו מהן בקלות ראש, לכן זוכרין תמיד ומסלקן בשבת, והביאו במגן אברהם שם (ס"ק כ"ה).
בשו"ת משיב דבר (להנצי"ב, סי' ז') כתב חידוש גדול ויסודי - שכמו ששחוק וקלות ראש אסור בתפילין, כמו כן עצבות, להתעצב על דבר, גם כן אסור בתפילין. וז"ל: ונראה דלדעת הרא"ש, דכמו דשחוק וקלות ראש מקרי היסח הדעת, ואסור, ה"נ עצבות אסור. ואף על גב דעצבות אין בזה שחוק וקלות ראש, מ"מ אסור דכתיב תחת אשר לא עבדת את ה' אליך בשמחה ובטוב לבב וגו', וה"ז כמו קלות ראש, ולא הוציא הרא"ש אלא שינה ועסק מסחר כו' עכ"ל.

בכפ החיים (סי' כ"ח אות ב') מביא מעשה נורא מהאר"י ז"ל שחכם אחד, מגדולי הדור שלפניו כמה שנים, שהגיעה זמנו להעלות נשמתו להעולם יותר עליון, ואז מדקדקין במעשיו יותר, הי' נענש על שהסיח דעתו מן התפילין, בעת אמרו "למען לא ניגע לריק, ולא נלד לבהלה", שאז העמיק מחשבתו בתפלתו, ונמצא שהסיח דעתו מן התפילין, ועיין א"ר ריש סי' כ"ח.

יג. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לו עמוד ב

בענין הנחת תפילין בחול המועד: ז"ל תוס' מו"ק הנ"ל: "ואם אמת הוא דבחוה"מ חייב בתפילין י"ל הואיל ועושין מלאכה בו אין אות, ומימים ימימה נמי לא ממעט אלא יום טוב דחלוק משאר ימים" עכ"ל. וראה עוד בתוס' עירובין ריש צו. שהביאו ראייה גם מביצה טו. גבי משלחין תפילין דמשמע דמניחין תפילין בחוה"מ, ומסיק דכן עמא דבר. וכן נוטה הרא"ש בסוגיין ומסיק (סוס"י ט"ז) דיש שמניחים בלי ברכה והמברך לא הפסיד, וכ"כ המרדכי שמהר"ם היה מברך, וכן דייק הכס"מ (תפילין ד. י.) שראה דעת

ה'תרמ"ב. אולם ה'י' (ס' ל"א) הביא שהרשב"א כתב שאין מניחין תפילין בחוה"מ ושכן דעת תוס' והראב"ד, ושכן נוהגין. וראה גם בביאור הגר"א (ס' ל"א) שדחה כל הראיות מן התלמוד לחיוב הנחתו בחוה"מ.

וכתב הכס"מ הנ"ל שהיה מנהג העולם להניח תפילין בחוה"מ עד שבימי רבנן בתראי מצאו בספר הזוהר לשיר השירים שמי שמניח תפילין בחוה"מ כמי שקוצץ בנטיעות ונמנעו מלהניחם עוד בחוה"מ. ומאמר הזוהר הזה הביאו הב"י (סי' ל"א) וסיים: ומאחר שבתלמודא דידן לא נתבאר דין זה בפירוש מי יערב ליבו לגשת לעבור בקום עשה על דברי רשב"י המפליג כ"כ באיסור הנחתם.

אכן הרמ"א (לא. ב.) פסק שנוהגין להניחם בחוה"מ ולברך, אלא שאין מברכים עליהם בקול רם. ועי"ש משנ"ב אות ח' עוד ראיה מירושלמי וכן...

י.ד. תוספת ברכה – ספר שמות

זשמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה ("ג י').

בגמרא מנחות (ל"ו ב') מחלוקת החכמים על מה מוסבת חקה זאת, אם על מצות הפסח שבהמשך הפרשה או על מצות תפילין שבפסוק חסודם.

ונ"מ בין הדעות האלה הוא, כי אם נפרש דמוסב על מצות הפסח יתפרש הלשון מימים ימימה כמו מזמן לזמן או משנה לשנה, כלומר, ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה, שתעשה הפסח בכל שנה, ואם נפרש דמוסב על מצות תפילין דמצותן כל השנה, יתפרש מימים ימימה — ימים ולא לילות, מימים ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים, והיינו בלילה ובשבת וי"ט פטורין מתפילין (ויתבאר מזה בסמוך).

ופסקו בגמרא, דמוסב על מצות הפסח, ונראה בטעם הדבר, משום דאונקלוס תרגם מימים ימימה — מזמן לזמן, דמובן לשון זה משנה לשנה, ומתבאר דמפרש דמוסב על מצות הפסח, ומבואר בגמרא מגילה (ג' א') דאונקלוס למד תורה מרבי אליעזר ורבי יהושע ומפיהם תרגם את התורה, הרי מבואר, דדעתם דמוסב על מצות הפסח.

וביחוסין כתב, שהי' אונקלוס גם תלמידו של רבן גמליאל הזקן (ויש סמוכים לזה במס' ע"ז י"א א'), ואם כן, קרוב לומר, שגם ממנו קיבל פירוש זה, דהפסוק ושמרת את החקה מוסב על מצות הפסח.

והנה כי כן אין מעוט בפסוק זה למצות תפילין ללילה ולשבת וי"ט, ואמנם לשבת וי"ט יש מעוט אחר, כי בתפילין כתיב (כאן בפרשה, בפסוק ט"ז) והיה לאות על ירך, ושבת וי"ט הם בעצמן אות, כמש"כ בשבת ביני ובין בני ישראל אות היא (פ' תשא) והיכר האות הוא איסור במלאכה, וגם יו"ט אות, כי בפסח האות מאכילת מצה ובסוכות משיבה בסוכה, ונבאר זה להלן בפסוק ט"ו.

אבל ללילה אין מעוט, ולכן קיי"ל, דמן התורה מצות תפילין גם בלילה, ורק מדרבנן עכבו זה משום דחיישינן שמא ישן בהם, ונקרא דבר מצות תפילין בלילה „הלכה ואין מורין כן" (מנחות שם).

ובמס' נדה (נ"א ב') אמרו, דבני מערבא, כשהיו חולצין את התפילין סמוך לחשכה היו מברכין אשר קדשנו במצותיו וצנו לשמור חקיו (מוסב על לשון פסוק זה ושמרת את החקה הזאת, דעתם דהפסוק מוסב על מצות תפילין, והלשון מימים ימימה בא למעט לילות, וכמו שבארנו).

ואמנם אנו דקיי"ל דלשון הפסוק מוסב על מצות הפסח ואין מעוט ללילה, אם כן מצות תפילין מן התורה גם בלילה ורק מדרבנן אסור, כמו שכתבנו, ומכיון דמן התורה חייבין גם בלילה לא שייר לברך בסלוק, כי אין להם זמן סילוק.

אך לפי זה הלא יתחייב, כי כשחולצין אותן בערב שבת וי"ט סמוך לחשכה יברכו על סלוקן, כיון דשבת וי"ט בודאי לאו זמן תפילין מן התורה, כמבואר.

אבל באמת זה אינו, דכיון דנוסח הברכה מוסבת על ושמרת את החקה,

במש"כ, וזה שצריך לסלקן בערב שבת ויר"ט, לא מן ושמרת אנו לומדים,
 אלא משום דכתיב בתפילין והיה לאות על ירך ושבט ויר"ט אין צריכין
 אות מן הצד כי הם בעצמם אות, כמו שבארנו, לכן אין לברך כלל. משום
 דאז אין דרושים לעיקר ענינם, לאות. ועיין עוד בטור ושו"ע או"ח סימן כ"ט.
 ודע, כי עפ"י הסברא שכתבנו, דעל כן קי"ל שאין לברך בחליצת תפילין
 סמוך ללילה, משום דזמנם תדיר ביום ובלילה (ולא כבני מערבא שהבאנו)
 ואין להם זמן סילוק — עפ"י זה נחא לי מה שמברכין בקריאת התורה
 לפניה ולאחריה, כמבואר במשנה מגילה כ"א א' הפותח והחותם מברכין
 לפניה ולאחריה, וע' באו"ח סימן קל"ט, ואלו על סתם למוד תורה בכלל
 מברכין רק לפניה ולא אחריה כמבואר בברכות י"א ב', מאי מברך וכו'.
 ולפי שבארנו הטעם פשוט, דבקריאת התורה יש שיעור מוגבל כפי תקנת
 משה או עזרא שתקנו לקרות פרשה קצובה בכל שבת ויר"ט ובשני וחמישי,
 ולכן כשגומרין הקריאה הקצובה מברכין על גמר המצוה והחיוב, אבל
 לא כן בסתם למוד תורה אין לזה זמן מוגבל כי מצותה ידועה והגית בו
 יום ולילה ואין שייך לברך על גמר המצוה, כי לעולם לא תגמר, ותמיד
 עומדים בחיובה.